

Üniversite Öğrencilerinin Tolerans Düzeylerinin Farklı Değişkenlerle İlişkisi

Özlem ALTUNSU SÖNMEZ*
Gamze AKSAN**

ÖZ

Tolerans bireyler arası ilişkilerde, genel olarak diğerlerini olduğu gibi kabul edebilmeyi, onlara saygı duymayı; inancı, yaşantısı, kimliği veya aidiyeti her ne olursa olsun özgürlük alanına müdahale etmemeyi ifade etmektedir. Kavram bu çerçevesi ile eşitlik, özgürlük gibi liberal değerlere atf yapan önemli bir tarihsel arka plana sahiptir. Günümüzde farklılıklar konusu, tarihsel sürecin ve sosyolojik dinamiklerin etkisi ile çok daha görünürleşerek sosyal bilimlerin önemli tartışma çerçevelerinden birisi haline gelmiştir. Bu bağlamda tolerans kavramı ve sosyal ilişkilerdeki yeri, bu ilişkilerin niteliği, sınırı ve düzeyi konusunda fikir veren, modern dünyada sosyal etkileşimin potansiyeli ve sorun alanları üzerinde düşünülmesini sağlayan önemli anahtar kavramlardan birisidir. Bu çalışmada ise tolerans olgusunun sosyal düzeydeki yerini ampirik olarak görebilmek amacı ile üniversite gençliğinin bireylerarası toleransı ifade eden bazı yargılar konusunda verdikleri cevaplara ilişkin istatistiksel anlamlılık ilişkilerini test etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada konu ile ilgili bazı teorik yaklaşımlar ve ilgili literatüre değinilmiştir. Yurtdışında konu ile ilgili çalışmaların genellikle politik tolerans alanında gerçekleştirildiği görülmektedir. Ülkemizde yapılan çalışmalarda çoğunlukla toleransın eğitim ile ilişkisi ve kavramsal analizlere değinilmiştir. Bu çalışmada farklı fakülte ve sınıflarda öğrenim gören 452 üniversite öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilen alan araştırmasından elde edilen veriler analiz edilerek bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmada Bireyler Arası Tolerans Ölçeği (BATÖ) Türkçeye ilk kez uyarlanarak uygulandığı için saha araştırmasından elde edilen veriler yapı geçerliliğini tespit etmek amacı ile doğrulayıcı faktör analizi (CFA) sonuçları üzerinden değerlendirilmiştir. Ölçeğin orijinalinde tolerans düzeyleri, soğuk, sıcak ve tolerans limiti olmak üzere üç farklı faktöre ayrılmıştır. Üniversite gençliğinin tolerans tutumları, bireyler arası tolerans ölçeğine verilen cevaplar doğrultusunda, aslı ile aynı biçimde ayrılmış sıcak, soğuk ve tolerans limitleri faktörleri üzerinden değerlendirilerek bir takım istatistiksel bulgulara ulaşılmıştır. Verilere göre cinsiyet, dindarlık ve eğitim görülen fakülte değişkenleri ile sıcak tolerans arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bu çerçevede bireylerarası toleransın ölçüldüğü üniversite öğrencileri örneğinde, kadınlar ve edebiyat fakültesinde okuyan kişilerin sıcak tolerans düzeyi yüksek iken aynı durumun dindar olmayanlar için de geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tolerans, Bireyler Arası Tolerans Ölçeği, Üniversite Gençliği.

The Relationship Between Tolerance Levels of University Students with Different Variables

ABSTRACT

Tolerance in relations between individuals, generally refers to accept others and respecting them and not interfering their free realm regardless of their belief, experience, identity and belonging. The concept with this meaning has an important historical background that refers to liberal values such as equality and freedom. In contemporary world, with the influence of the historical process and sociological dynamics, the issue of differences has become more and more visible and be one of the important areas of discussion in the social sciences. In this context, the concept of tolerance and its position in social relations is one of the important key concepts that forms an idea about the nature, limit and level of these relations, and enables thinking the potential and problem areas of social interaction in the modern World. This study aims to test whether there is statistically significant relationships regarding university youth's some judgments that express interpersonal tolerance in order to see empirically the position of tolerance at social level. Some theoretical approaches and related literature are mentioned in the study. While the subject is generally related to political tolerance in international studies it is mostly associated with education and conceptual analysis in Turkey.

In this study the data of the field research conducted with the participation of 452 university students from different faculties and classes were analyzed and some results were obtained. Since the Interpersonal Tolerance Scale (IPTS) was adopted and applied in the Turkish case for the first time, the data obtained from the field research were evaluated on the results of the confirmatory factor analysis (CFA) in order to determine the structure validity. In the original scale, three factors of warm, cold and limits of tolerance were differentiated. The responses given to the interpersonal tolerance scale show that the warm, cold and limits of tolerance could be differentiated as in the original measures. In accordance with this, in this study, the tolerance attitudes of the university youth were evaluated and some statistical findings were obtained. In this respect it is found that there is a statistically significant relationship between sex, religiosity, faculty and warm tolerance. According to this data of university students, the level of warm tolerance of the women and faculty of letters students was found to be high and also it is high for non-religious students.

Keywords: Tolerance, Interpersonal Tolerance Scale, University Youth

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-6553-5351, ozlemaltunsu@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0001-5051-4630, gaksan@selcuk.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 01.04.2019; Makalenin Kabul Tarihi: 03.04.2019

1. Giriş

Tolerans kavramının gerçekte “toleranslı olmak” ve “toleranslı olmamak” ya da “toleranssızlık” şeklindeki olumlu ve olumsuz boyutları, ayrıca toleransın sınırları ve bunu etkileyen etkileşim yapıları onu günümüz dünyasında farklılıklar konusu kapsamında üzerine düşünülmesi gereken önemli konulardan birisi haline getirmiştir. Çünkü tolerans kavramı, basitçe toplumda diğerleri ile birlikte yaşarken sosyal ilişkilerimizde takındığımız tavrın ölçütlerinden birisi olarak “hoş görme” tutumunu ve eylemini tanımlamaz. Kavramın çok daha geniş bir biçimde bireyler arası ilişkilerde tutum ve davranışlardan, sosyal örgütlenmenin işleyişine, dinsel tutumlardan ahlaki değerlere, politik tartışmalardan demokrasi ve kamusal konularına kadar, birçok alanı yakından ilgilendirdiği görülmektedir. Toleransla ilgili bahsedilen tartışmaların tarihsel arka planı, dinsel-mezhepsel farklılıkların tanınma talepleri doğrultusunda gelişme gösterdiği ve bu bağlamı ile daha çok farklılıklarla ilişkilerin politik boyutta nasıl düzenlenmesi gerektiği sorusuna verdiği cevapla özellikle Batı Avrupa ülkelerinde demokrasi kültürünün gelişebilmesi için verilen mücadelenin yanı sıra bu kültürün yerleşmesinde etkili olan dinamikleri göstermektedir. Dolayısıyla tolerans kavramı, dilimizde sözlüksel anlam olarak ifade edilen Anadolu kültürü açısından önemli bir arka plana sahip “hoşgörü” kavramından oldukça farklı düşünülmesi ve tartışılması gereken bir kavramdır. Toleransın bahsedilen boyutları, tıpkı diğer dünya toplumlarında olduğu gibi modernleşme ve sanayileşme olgusunu kültürel, ekonomik, siyasi yansımaları kendi niteliğinde etkileşimsel olarak tecrübe eden ülkemiz için de önemli potansiyellere sahiptir. İlgili literatür değerlendirildiğinde, tolerans konusunda yapılacak olan çalışmaların özellikle birlikte yaşama kültürünü geliştirme, demokratikleşme gibi alanların yanı sıra değerler eğitimi konusunda da veri sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma tolerans konusunda kavramsal ve ilgili yazına özgü tartışmalara değinerek bireyler arası ilişkilerde toleransın farklı boyutlarda nasıl işlediğini gösteren bir ölçme aracının kullanıldığı alan araştırması verisiyle birlikte tolerans olgusunu Türkiye’de anlamaya ve açıklamaya çalışan bir “giriş çalışması” olarak değerlendirilmelidir. Çalışmada toleransın terimsel karşılığı irdelendikten sonra konu ile ilgili yurt içi ve yurt dışında gerçekleştirilen birtakım çalışmalar ve bu çalışmaların genel bulgularına yer verilmiştir. Daha sonra üniversite gençliği örnekleminde toleransın düzeylerinin ölçüldüğü alan araştırması verileri analiz edilerek istatistiksel bir takım sonuçlara ulaşılmıştır.

2. Tolerans Kavramının Anlamı ve Sosyal İlişkilerdeki Yeri

Fransızca kökenli bir kelime olan tolerans dilimizde “hoşgörü” şeklinde ifade edilmektedir. Türkçe karşılığı olarak özellikle “anlayış gösterme” bağlamıyla ön plana çıkan hoşgörü kavramı ise; “müsamaha gösterme” ve “olabildiği kadar hoş görme” ifadeleri ile tanımlanmaktadır (TDK; 2019). Sosyal bilimlerde tartışıldığı haliyle “tolerance” kelimesi, İngilizcede “aynı fikirde olunmasa dahi, insanların istediklerini yapmalarına veya istediklerine inanmalarına izin verme kabiliyeti/kalitesi” şeklinde ifade edilmektedir (Cambridge Dictionary; 2019). Toleransın toplumsal ilişkilerdeki karşılığı ise bahsedilen anlamlardan biraz daha geniş ve farklı biçimde, eşitlik ve özgürlük kavramları ile birlikte anılmaktadır. Bu bağlamda kavram özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda dini azınlıkların ibadet etme hakkı üzerine devletten beklediği hoşgörü karşısındaki mücadeleye atıf yapan modern bağlamı ile J. Locke, J.S. Mill, John Rawls gibi siyaset düşünürlerinin liberalizm çerçevesinde değer biçtikleri önemli erdemlerden birisidir. Böylelikle kavramın ırk, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim gibi politik ve hukuki tartışmaları da içererek* sosyolojik zemine oturduğu görülmektedir. Farklılık ve farklılık taleplerinin toplumsal ilişkilerdeki yeri konusunda spesifik olarak; etnisite, din, toplumsal cinsiyet gibi alanlarda ki tartışmalarla birlikte sosyolojinin ilgi alanına girerek farklılıklarla toplumsal ilişki kapasitesini ve sınırlarını gösteren tolerans kavramının birey ve grup ilişkisinde, gruplar arası etkileşimin önemli bir boyutu olduğu göze çarpmaktadır. Bu ekseninde tolerans kavramı farklılıkların nasıl işletilebildiği ya da düzenlenebildiği sorusuna verdiği cevap ile toplumsal ilişkileri anlama ve açıklamaya yardımcı anahtar kavramlardan birisidir.

Akademik bir ilgi alanı olarak toleransın siyaset terminolojisindeki önemli kavramlar ve tartışma alanlarıyla bağlantısı dolayısıyla nicelik olarak göze çarpan bir biçimde, politik tolerans bağlamı ile ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmalarda teorik düzeyde, genellikle ahlaki erdem boyutu, özgürlük, eşitlik,

* Konu ile ilgili bkz. Andrew Murphy, Tolerant, Sociology Encyclopaedia Britannica. (<https://www.britannica.com/topic/tolerant>) (Erişim: 20.12.2018)

vatandaşlık hakları, liberalizm, önyargı, karşılıklılık, sözleşme ve dayanışma gibi kavramlara vurgu yapılırken pratik çalışmalar bir takım kültürel farklılıklarla birlikte toleransın dinsel, etnik ve sınıfsal ilişkilerde görünür taraflarına odaklanarak toleransı etkileyen temel değişkenleri tartışmaktadır. Bu çalışmalar çoğunlukla toleranssız bireylerin daha uç kültürel, etnik, politik veya düşünce örgütleri ya da gruplarla ilgili yargılarda farklılaştığı ve diğerlerinin demokratik haklarını konu eden birtakım yargılar konusunda olumsuz cevap verdikleri sonucunda birleşmektedir. Ayrıca, insanların aşırı olmayana karşı yüksek düzeyde toleranslı olduğu, dolayısıyla politik toleransta radikalliğin özellikle toleransın sınırlarını ve düzeyini belirleyen önemli bir değişken olduğu belirtilmektedir (Bkz. Allport; 1954; Marcuse; 1965; Sullivan vd. 1981; Mueller; 1988; Sotelo; 1999; Petersen vd. 2010; Gibson; 2007; 2013; Abbarno, 2013; Hiskey vd., 2013; Tyson, 2013; Muldoon; 2016). Diğer taraftan eğitim ve tolerans arasında yakın ilişki bulgusuyla farklı kategorileri baz alarak (örneğin siyahiler, aşırı dindarlar, orta sınıftakiler vb.) yüksek eğitim düzeyine sahip insanların daha fazla toleranslı olduğunu, buna karşılık daha az örgün eğitim almış insanların düşük toleransla farklılıklara karşı daha sınırlı düzeyde bakış açısına sahip olduklarını ayrıntılı analizlerle ifade eden, ayrıca eğitimle tolerans düzeyi nasıl artırılabilir sorusuna cevap arayan birtakım önemli çalışmalar da bulunmaktadır (Bkz. Vogt; 1983; 1986; 1997; Jackman; 1978; Bobo ve Licari; 1989; Potgieter vd.; 2014). Konu ile ilgili diğer bir çalışma alanı, bireylerarası tolerans ekseninde kavramın davranışsal ve tutumsal yönleri ile ilgilenmektedir. Bu çerçevede; önyargı, toleranssızlık, farklı olan “diğerleri” ile mesafe, dışlanma, uyuşmazlık, kabul ve duyarsızlık gibi birtakım etkileşim yapılarının diğer değişkenlerle ilişkisi daha mikro düzeyde ele alınmaktadır. (Martin, 1954; Crandall, 1969; Teven vd., 1998; Cole Wright vd., Witenberg, 2000; 2008; Thomae vd., 2016)

Ülkemizde tolerans konusu ile ilgili olarak; toleransın ahlaki boyutu, kültürlerarası farklılıklar ve batı-doğu bağlamında farklılıkların etkisi, etimolojik tartışmalar, ölçek geliştirme çalışmaları ve eğitim bilimleri alanında yapılmış birtakım çalışmalara rastlanmaktadır (Bkz. Batuhan; 1959; Aslan; 1997; Bakioğlu ve Şahin; 2014; Ersanlı; 2014; Akın vd.; 2014; Ölmez Atalay; 2008; Mutluer; 2015; Gül ve Alimbekov; 2018). Bunlar arasından en ilginç, elli yıl öncesinde Batuhan’ın (1959) yaptığı çalışmadır. Çalışmasında düşünce ve vicdan özgürlüğü, demokrasi ve evrensel haklar bağlamında müsamaha kültürüne atıf yaparak farklı odaklarda fanatizm eleştirisiyle toleransı tartışan Batuhan (1959, 1960); kavramın daha çok Batıdaki tarihsel seyrinden yola çıkarak, demokrasi ve sivil hakların gelişimi konusunu ele almıştır. Bu çalışma, ülkemizde tolerans olgusunu merkeze koyarak siyasal bağlamlar üzerinden tartışan neredeyse tek çalışmadır. Türkiye’de yapılmış çalışmalarda farklı diğer bir durum ise tolerans kavramının “hoşgörü” veya “tahammül” şeklinde kullanılması ile ilgilidir. Bilimsel açıdan değerlendirildiğinde, arka planında yatan tüm tarihsel ve toplumsal bağlamlarla birlikte bir temsiliyeti olan kavramların betimledikleri gerçeklik ile uyum göstermesi, araştırmalarda bir takım karmaşa ya da yanlış anlaşılmanın olmaması için gereklidir. Özellikle farklı dillerden dilimize çevrilerde veya uyarlamalarda bu durumla karşılaşmaktadır. Bu çerçevede söz konusu kavramların kullanımı ile ilgili önemli bir tartışmayı Ölmez Atalay (2008) yapmıştır. Batı kaynaklı kültürel ve teorik arka planı olan tolerans kavramı ve Türk halk kültürü açısından önemli olan hoşgörü kavramını felsefi açıdan değerlendiren Atalay’a göre (2008; 70) bu iki kavram birbirlerine yakın anlamlara sahip olmalarına rağmen hem ortaya çıkış süreçleri hem de anlamları bakımından birbirlerini tam anlamıyla karşılar görünmemektedir. Farklı “dinsel ve mezhepsel çatışmalar sebebiyle oluşan kaotik durum karşısında kullanılan kelime, istenmeyen ancak engel de olunamayan bir şeye veya bir kişiye, daha kötü sonuçların doğmasını engellemek amacıyla katlanmak” (Atalay, 2008; 70) anlamında kullanılmış, sonrasındaki tarihsel ve sosyolojik süreçte ayrımcılığı önleyebilmesi adına farklı unsurları da kapsayacak şekilde tartışılmıştır. Ancak bu kavramları etimolojik açıdan tartışan Aslan’a göre (1997; 360-361) hoşgörünün mevcut olduğu yerde rahatsızlık, tahammül, katlanma veya bu durumlardan kaynaklı bir iç sıkıntısının olmaması gerekir. Dolayısıyla hoşgörü kavramı özellikle reddetme, sıkıntı çekme, rahatsız olma, katlanma, tahammül gösterme anlamını taşıyan tolerans kavramından ayrı kullanılmalıdır. Bu çalışmanın teorik yorumları ve pratik bulgularının ana eksenine ise tolerans kavramıdır.

Allport (1954; 429-441) önyargı temelindeki çalışmasında bir karakter yapısı olarak toleranslı kişilik unsurlarından bahseden ayrıntılı bir analize yer vermiştir. Toleransın bireysel unsurlarına vurgu yaparken örneğin toleranslı sahip bireylerin diğerleri “kim olursa olsun” bir saygıya ve olumlu bir dünya görüşüne sahip olduğunu belirtmektedir. Bu bireyler; farklı görüşleri duymaktan hoşlanırlar, başkaları ile birlikte

kendisini güçlü hissederken dışlayıcı bir yaşam tarzı ise onlara göre değildir. Bu durum, bireylerin siyasal eğilimlerle ilişkisini belirler; örneğin toleranslı bir kişi siyasal tutum olarak liberalizme daha eğilimiyken önyargılı bireyler sıklıkla muhafazakâr görüşe sahiptir. Eğitim de tolerans düzeyini etkileyen bir değişken olarak ele alındığında eğitimlilerin daha yüksek toleranslı kişiler olduğu da bu analizlerde ifade bulunmaktadır. Allport'un analizi, liberal tutumlar ve eğitim ile yüksek tolerans arasındaki bağlantıyı göstermesinin yanı sıra, toleransın değerler, anlayış, belirsizlik toleransı, cezalandırıcılık ve empati yeteneği gibi diğer unsurlarla etkileşim halinde olduğundan bahsetmektedir. Antisemitizm konusunda yapılmış olan bir çalışmadan örnekle Allport (1954; 39) toleransın değerlerle yakın ilişkisi olduğuna dikkati çeker. Bireylerde tolerans; gerçekte yaşamları üzerine değer yönelimlerine gömülüdür. Örneğin toleranslı bireylerde sempati, özgecilik ve aşk değerleri de yüksek düzeydedir. Buna karşın önyargılı bireylerde bahsedilen sosyal değer unsurları düşüktür. Witenberg (2000) ise bireylerarası etkileşimde ortaya çıkararak toplumu etkileyen toleransın bu yönüyle ahlaki bir mesele olduğunu ve saygı, eşitlik ve özgürlük gibi kavramlarla birlikte düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Tolerans toplumda yeni ve çeşitli fikirlerin özgürce dolaşımını sağlar, bireyselliği ve otonomluğu destekler ve bireylerin yaşamın iyi ve kötü yönlerini fark etmesine yardım ederek toplumun gelişmesine katkıda bulunur (Abbarno, 2013; 7). Çünkü tolerans ya da toleranssızlık sadece bireyler arası sosyal ilişkilerin karakteristiği değildir. Toplumun ve düzenin karakteristiği de bu olguları etkileyen en önemli faktörlerdir (Van Doorn;2014; 908). Şüphesiz siyasi, kültürel ahlaki ve eğitimsel birçok alanla ilişkisi olan tolerans, farklılıklara çok daha aşina olduğumuz günümüz dünyasında, birey-toplum ilişkisinde ve insan ilişkilerini organize etmede önemli bir referans noktası olarak kabul edilebilir.

3. Yöntem

3.1. Örneklem

Bu çalışma kapsamında Selçuk Üniversitesi mimarlık, hukuk, edebiyat ve mühendislik fakültesinde öğrenim gören 452 öğrenci basit tesadüfi örneklem yöntemi ile araştırmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır. 2018 yılı bahar dönemi içerisinde gerçekleştirilen çalışmada, öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflar da göz önünde tutularak her sınıftan öğrenciye erişim sağlanmaya çalışılmış ve anket tekniği ile doğrudan buldukları yerde dağıtılarak veri elde edilmiştir. Veri analizi öncesi 37 anket verilen cevaplarda çok sayıda boşluk bulunması nedeni ile çalışma kapsamından çıkarılmıştır. Bu araştırmaya katılanların %54.6'sı kadın ve %45.4'ü ise erkek öğrencilerdir. Katılımcıların sınıf değişkenine göre dağılımlarına Tablo 1'den bakıldığında; %26.8'inin birinci sınıf, %24.6'sının ikinci sınıf, %27.2'sinin üçüncü sınıf ve %21.5'inin ise dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrenciler olduğu görülmektedir. Öğrenciler fakülteye göre %25.0 mimarlık, %23.2 hukuk, %25.7 edebiyat ve %26.1 mühendislik fakültesi olarak dağılım göstermişlerdir. Tolerans ile ilişkili olabileceğini düşündüğümüz değişkenlerden biri öğrencilerin mezun oldukları lise türüdür. Buna göre; katılımcıların %19.5'i normal lise, % 4.9'u fen lisesi, %54.6'sı Anadolu lisesi, % 6.2'si meslek lisesi ve %14.8'i de imam hatip lisesi mezunudur. Hayatın en uzun süre geçirdiği yer değişkenine bakıldığında ise %37.4 ile en yüksek ortalamanın büyükşehir olduğu, onu %32.3 ile şehir seçeneğinin takip ettiği görülmektedir. Bu değişken için en düşük seçenek %3.1 ile kasaba olmuştur. Anne eğitim durumu en yüksek % 37.2 oranı ile ilkökul olurken baba eğitim durumu en yüksek %30.1 ile lise ve küçük bir farkla %29.6 ile de üniversite seçeneğinde yer almaktadır.

Tablo 1: Kişisel Bilgi Formu Frekans Dağılımları

		Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Cinsiyet	Kadın	247	54.6	54.6
	Erkek	205	45.4	100.0
Sınıf	Birinci sınıf	121	26.8	26.8
	İkinci sınıf	111	24.6	51.3
	Üçüncü sınıf	123	27.2	78.5
	Dördüncü sınıf	97	21.5	100.0
Fakülte	Mimarlık	113	25.0	25.0
	Hukuk	105	23.2	48.2
	Edebiyat	116	25.7	73.9

Mühendislik		118	26.1	100.0
Mezun Olunan Lise	Normal lise	88	19.5	19.5
	Fen lisesi	22	4.9	24.3
	Anadolu lisesi	247	54.6	79.0
	Meslek lisesi	28	6.2	85.2
	İmam hatip lisesi	67	14.8	100.0
En uzun süre yaşanan yerleşim yeri	Köy	41	9.1	9.1
	Kasaba	14	3.1	12.2
	İlçe	82	18.1	30.3
	Şehir	146	32.3	62.6
	Büyükşehir	169	37.4	100.0
Anne eğitim düzeyi	Okuryazar değil	19	4.2	4.2
	Okuryazar	11	2.4	6.7
	İlkokul	168	37.4	44.1
	Ortaokul	89	19.8	63.9
	Lise	97	21.6	85.5
	Üniversite	61	13.6	99.1
Baba eğitim düzeyi	Lisansüstü	4	0.9	100.0
	Okuryazar değil	3	0.7	0.7
	Okuryazar	5	1.1	1.8
	İlkokul	96	21.4	23.2
	Ortaokul	64	14.3	37.4
	Lise	135	30.1	67.5
	Üniversite	134	29.8	97.3
	Lisansüstü	12	2.7	100.0

Katılımcıların bazı değişkenler için ortalama değerleri Tablo 2’ de gösterilmiştir. Katılımcıların yaşı 18 ile 33 arasında değişmekte, kardeş sayıları tek çocuktan 12 kardeşe kadar çıkmakta ve aylık gelir de 700 ile 20.000 Türk lirası aralığında değişim göstermektedir. Ayrıca, katılımcıların yaş ortalaması 21.33, kardeş sayısı ortalaması 3.05, aylık aile geliri ortalama 3792.48 Türk Lirası ve dindarlık düzeyleri ise 10’lu likert tipi bir ölçekte ortalama 5.55 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 2: Kişisel Bilgi Formu Ortalama Değerler

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std Sapma
Yaş	452	18.00	33.00	21.33	2.09258
Kardeş sayısı	428	0.00	12.00	3.06	1.46837
Aylık gelir	452	700.00	20000.00	3792.42	2292.707
Dindarlık düzeyi	452	1.0	5.0	5.55	2.05141

3.2. Veri toplama araçları

Bu çalışmada Bireyler Arası Tolerans Ölçeği olarak Türkçeye uyarlanabilen Interpersonal Tolerans Scale (IPTS); tolerans ölçme aracı olarak kullanılmıştır. Burada bahsedilen ölçek, Witteman (2005) tarafından geliştirilen ölçeğin sonrasında Thomae, Birtel, ve Witteman (2016) tarafından İngiliz diline uyarlanan ve 34 madden oluşan yeni formudur. Ölçek soruları 1-13 arası sıcak tolerans (warm tolerance), 14-25 arası soğuk tolerans (cold tolerance) ve 26-34 arası ise tolerans limitini (limits of tolerance) ölçmektedir. Sıcak tolerans toleransın yüksek olduğunu, soğuk tolerans tolerans düzeyinin düşük olduğunu veya toleranssızlığı ve tolerans limitleri ise bireylerin tolerans sınırını tanımlamaktadır. Katılımcılar her bir soruya ne derece katıldıklarını 1 “kesinlikle katılmıyorum”dan 7 “kesinlikle katılıyorum”a doğru ilerleyen 7’li Likert tipi bir ölçek formunda belirtmişlerdir. Ölçeğin alt boyutlarının her birinden alınan yüksek puanlar o alt boyutun belirttiği tolerans düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Thomae, Birtel ve Witteman (2016) %98 ve %99’u öğrenci olan iki ayrı çalışma grubu ile ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik analizlerini yapmışlardır. Online ortamda yapılan çalışmalar sonucunda ölçeğin en iyi biçimde üç faktörle temsil edildiğini belirtmişlerdir. Yapılan birinci çalışmada ölçeğin Cronbach’s Alpha

katsayıları sıcak tolerans için .82, soğuk tolerans için .83 ve tolerans limitleri için .77 olarak bulunurken bu değerler ikinci çalışma için sırası ile .86, .85 ve .81 olarak bulunmuştur. Ölçeğin genel Cronbach's Alpha katsayısı ise birinci çalışma için .88 ve ikinci çalışma için .90 olarak belirtilmiştir.

Ölçeğin faktör yüklemelerine bakıldığında; birinci çalışma için faktör yükleri sıcak tolerans için .431 ve .718 arasında değişirken; soğuk tolerans için .470-.654; tolerans limitleri için ise .344-.696 arasında değişmektedir. İkinci çalışma için ise faktör yükleri sıcak tolerans için .341-.669; soğuk tolerans için .390-.645 ve tolerans limitleri için de .296 ve .698 arasında değişim göstermektedir. Ölçek faktörleri arasındaki korelasyon ilişkisi için sıcak ve soğuk tolerans arasında ters yönlü ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu (-.580**) görülürken; her ikisinin tolerans limitleri ile arasında pozitif yönlü ancak anlamlı olmayan bir ilişki olduğu da araştırmacılar tarafından belirtilmiştir.

3.3. İşlem

Ölçek, Selçuk Üniversitesi'nin mimarlık, mühendislik, edebiyat ve hukuk fakültelerinde okuyan 489 öğrenciye sınıf ortamında gönüllülük esasına dayalı olarak uygulanmıştır. Araştırma sonunda 37 anket çıkarılarak katılımcı sayısı 452 olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılmak isteyen öğrenciler öncelikle anket formu hakkında kısaca bilgilendirilmişlerdir. Araştırma öncesinde edebiyat fakültesinden 80 öğrenciye Türkçe çeviri sonrasında soruların doğru anlaşılıp anlaşılmadığını anlamak amacı ile anket formu uygulanmış ve öğrencilerden alınan geri bildirim sonrasında ölçek son haline getirilmiştir.

4. Bulgular

4.1. Ölçek yapı geçerliliği

Faktör analizi yapılırken genel kural 300'den fazla örneklem üzerine gerçekleşmesinin yeterli olacağı yönündedir (Comrey ve Lee, 1992; Tabachnick ve Fidell; 2007). Comrey ve Lee örneklem sayısının 100 olduğunda zayıf, 200 olduğunda yeterli, 300 olduğunda iyi, 500 olduğunda çok iyi ve 1000 ve üzeri olduğunda mükemmel olacağını belirtmişlerdir. Ayrıca başka bir görüşe göre minimum sayı her bir sorunun 10 katı kullanmak olmalıdır (Everitt; 1975). Bu bağlamda 452 katılımcı ile gerçekleştirilen bu çalışmanın faktör analizi için iyi bir sayıda olduğu söylenebilir. Ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin KMO değeri. 882, df 561 ve Sig. .000 olarak bulunmuştur. Bireyler arası tolerans ölçeği (BATÖ)'nin yapı geçerliliğini incelemek amacı ile yapılan faktör analizi sonucunda Thomae, Birtel ve Witteman'nın (2016) öngördüğü gibi üç faktör ayrımı gözlenmemiş aksine ölçeğin 7 alt boyuttan oluştuğu tespit edilmiştir (Tablo 3). Eigen yani öz değeri 1.000'den daha büyük olan 7 faktör türemiştir. Ayrıca bu tablodan 7 faktörün açıkladığı varyans değerini 59.131 olduğu görülmektedir. Kısaca 7 faktör toplam varyasyonun %59.131'ini açıklamaktadır. Faktörlerin açıkladığı varyansların miktarına baktığımızda; ilk faktör toplam varyansın %17.555'ini, ikinci faktör %16.531'ini, üçüncü faktör %8.629'unu, dördüncü faktör %4.596'sını, beşinci faktör %4.136'sını, altıncı faktör %3.953'ünü ve yedinci faktör de %3.742'sini açıklar görünmektedir.

Türkiye'de ilk defa bu çalışmada kullanıldığı için ölçeğe yaptığımız açıklayıcı faktör analizi sonrasında ölçeğin 27 soru ve 7 alt boyut ile en uygun dağılımı gösterdiği belirlenmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucu da açıklayıcı faktör analizi ile örtüşmektedir. Faktör yüklemelerinde korelasyon r .300'den büyük olmalıdır çünkü bunun altında değerler faktörler arasında gerçekten çok düşük bir ilişkinin olduğunu gösterir (Tabachnick ve Fidell; 2007). Bu sebeple faktör yükleri göz önüne alındığında .300 altında kalan ve birden fazla faktöre yükleme yapan 7 faktör maddesi ölçekten çıkarılmıştır. Bu maddeler 12-13-20-21-22-26-30. sorulardan oluşan ölçek maddeleridir. Tablo 4'den bulunan faktörlere bakıldığında Thomae, Birtel ve Witteman'nın (2016) 3 faktörünün kendi içinde alt boyutlara ayrılarak aynı faktör altında yer aldığı görülür. Sıcak tolerans kendi içinde 3 alt faktöre, soğuk tolerans ve tolerans limitleri de 2'şer faktöre ayrılmaktadır. Ayrıca aynı tablodan bu yedi faktörün her birinin maddeleri ve öz değerleri görülmektedir. Ayrılan ifadeler değerlendirildiğinde, bu 7 faktör aslında temelde 3 ana faktörü ifade ederek kendi içinde alt faktörlere ayrıldığı için, aslında ölçek 3 faktörlü olarak da kullanılabilir. Bunu sınamak üzere ölçek üç faktöre zorlandığında da Thomae, Birtel ve Witteman'ın (2016) bulguları ile örtüşmektedir. Amaç sadece sıcak, soğuk ve tolerans limitlerini ölçmek olduğunda ve bunlar kendi içinde daha ayrıntılı bir

ayrıma ihtiyaç duyulmadan çalışılmak istendiğinde, her birini kendi içindeki boyutlarla birleştirilerek, ölçek 3 faktörlü olarak da kullanılabilir.

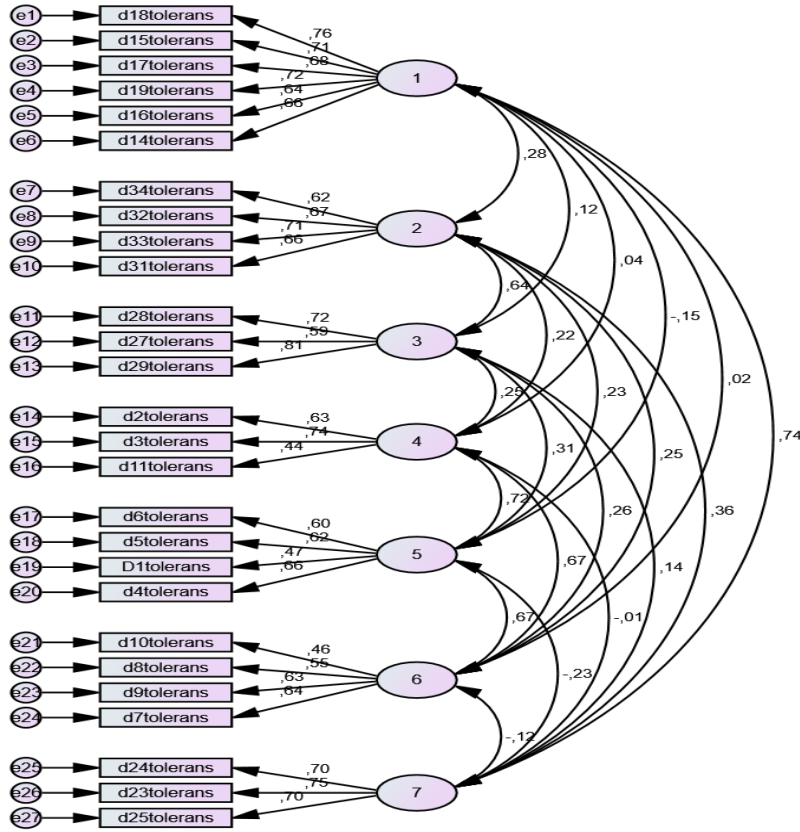
Tablo 3. BATÖ'nin Faktör Maddeleri ve Yük Değerleri

	Sıcak1	Sıcak 2	Sıcak 3	Soğu k1	Soğu k2	Limi t1	Limi t2
D6 tolerans	.735						
D5 tolerans	.702						
D1 tolerans	.570						
D4 tolerans	.557						
D10 tolerans		.712					
D8 tolerans		.696					
D9 tolerans		.573					
D7 tolerans		.454					
D2 tolerans			.714				
D3 tolerans			.645				
D11 tolerans			.640				
D18 tolerans				.791			
D15 tolerans				.752			
D17 tolerans				.736			
D19 tolerans				.676			
D16 tolerans				.666			
D14 tolerans				.641			
D24 tolerans					.762		
D23 tolerans					.686		
D25 tolerans					.582		
D28 tolerans						.815	
D27 tolerans						.764	
D29 tolerans						.729	
D34 tolerans							.800
D32 tolerans							.717
D33 tolerans							.704
D31 tolerans							.592

Yukarıdaki tablodan görüleceği gibi faktör 1'in yüklemeleri. 641 ile. 791 arasında değişmektedir. 2. Faktör .592 ile .800 arasında; 3. Faktör .729 ile .815 arasında; 4. Faktör .640 ile .714 arasında; 5. Faktör .557 ile .735 arasında; 6. Faktör .454 ile .712 arasında ve 7. Faktör de .528 ile. 762 arasında yük değerleri almaktadır.

4.2. Doğrulayıcı faktör analizi

Açıklayıcı faktör analizi (EFA) sonrasında ölçeğin 7-faktörlü sonuçlanan yapı geçerliliğini değerlendirmek amacı ile yapılan doğrulayıcı faktör analizi (CFA) sonuçları aşağıda Şekil 1'de verilmiştir. Şekilden görüleceği üzere ölçeğin faktör yükleri .44 ile .81 arasında değişmektedir. CFA sonuçlarının EFA yapısını desteklediği görülmektedir. EFA sonuçları ile CFA sonuçları sonrası oluşan alt faktör maddeleri birbirleri ile örtüşmektedir.

Şekil 1: Doğrulayıcı Faktör Analizi

Modelin uyum değerlerine bakıldığında; öncelikle χ^2/df değeri 2'nin altında olduğu için mükemmel uyum gösterdiğini söyleyebiliriz. GFI değeri kabul edilebilir aralıkta ve RMSEA değerinin $=.05$ 'in altında olması da mükemmel uyum gösterdiğini belirtmektedir. CFI değeri de $.681$ ile kabul edilebilir düzeydedir (Kline, 2005; Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller; 2003).

Tablo 4: 7-Faktör Yapısının Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

χ^2	Df	p	χ^2/df	GFI	CFI	AGFI	RMSEA
534.551	303	.000	1.764	.912	.681	.890	.041

4.3. Ölçek güvenilirliği

Ölçek için yapılan güvenilirlik analizi sonrası Cronbach's alpha değeri 0.854 olarak bulunmuştur. Sıcak tolerans içinde birinci faktör için Cronbach's alpha değeri $.629$ olarak bulunurken; ikinci faktör için $.629$; üçüncü faktör içinse $.642$ olarak tespit edilmiştir. Soğuk tolerans alt faktörlerin Cronbach's alpha değerleri $.828$, $.751$ 'dir. Tolerans limitleri için ise sırası ile Cronbach's alpha değerleri $.773$ ve $.744$ olarak bulunmuştur. Ölçeği üç alt boyutta sıcak, soğuk ve tolerans limitleri olarak değerlendirdiğimizde alpha değerleri sırası ile $.794$, $.857$ ve $.805$ olarak bulunmuştur. Güvenilirlik ise; $0.00 \leq \alpha < 0.40$ olduğunda ölçek güvenilir değil, $0.40 \leq \alpha < 0.60$ olduğunda ölçek düşük güvenilirlikte, $0.60 \leq \alpha < 0.80$ olduğunda ölçek oldukça güvenilir, $0.80 \leq \alpha < 1.00$ olduğunda ise ölçek yüksek derecede güvenilir kabul edilmektedir (Özdamar; 2004). Bu değerleri göz önüne aldığımızda ölçek ve alt boyutlarının her birinin oldukça güvenilir değerlere sahip olduğu görülmektedir.

4.4. Analizler

Bu çalışma kapsamında BATÖ olarak isimlendirdiğimiz ve 7-faktöre ayrıldığını açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile tespit ettiğimiz ölçeğin aynı anda bu 7 faktöre kendi içinde alt boyutlar olarak ayrılması sebebi ile bundan sonraki analizlerimizde ölçeğin 3 faktörlü halini kullanacağız. Bunun en önemli nedeni toleransın olması; yani sıcak tolerans, toleranssızlık yani soğuk tolerans ve limitleri zorladığı nokta yani tolerans limitlerini görmenin bu çalışma için yeterli olmasıdır. Faktörlerin kendi içindeki detaylı ayrımlarına toleransı daha derinlemesine incelenmeye gerek duyan çalışmalarda bakılması daha uygun görülmektedir. Bu üç faktörün kendi içindeki korelasyonuna baktığımızda; sıcak tolerans düzeyinin soğuk tolerans ile ters yönlü ve anlamlı bir ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir ($r = -.118$, $n = 452$, $p < .05$). Tolerans limitleri ise her iki boyutla pozitif ve anlamlı bir ilişki göstermektedir ($r = .270$, $n = 452$, $p < .01$); ($r = .222$, $n = 452$, $p < .01$). Üç alt boyutun kendi içindeki korelasyonunda sıcak toleransın soğuk tolerans ile arasında ters yönlü ve anlamlı bir ilişki ortaya çıkarken gerçekte tolerans düzeyi arttıkça toleranssızlık düzeyinin azalması mantıksal olarak da beklenmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular bu beklentiyi doğrular niteliktedir.

Tablo 5: Yedi Faktör Arası Pearson Korelasyon Değerleri

		1	2	3	4	5	6	7
1 Soğuk 1	Pearson Korelasyon	1	.190**	.055	-.015	-.151**	-.018	.580**
	Sig. (2-yönlü)		.000	.247	.752	.001	.000	.000
	N	452	452	452	452	452	452	452
2 Limit 1	Pearson Korelasyon		1	.489**	.155**	.109*	.169**	.301**
	Sig. (2-yönlü)			.000	.001	.020	.000	.000
	N		452	452	452	452	452	452
3 Limit 2	Pearson Korelasyon			1	.261**	.215**	.195**	.301**
	Sig. (2-yönlü)				.000	.000	.000	.000
	N			452	452	452	452	452
4 Sıcak 1	Pearson Korelasyon				1	.490**	.461**	-.043
	Sig. (2-yönlü)					.000	.000	.364
	N				452	452	452	452
5 Sıcak 2	Pearson Korelasyon					1	.460**	-.214**
	Sig. (2-yönlü)						.000	.000
	N					452	452	452
6 Sıcak 3	Pearson Korelasyon						1	-.102*
	Sig. (2-yönlü)							.030
	N						452	452
7 Soğuk 1	Pearson Korelasyon							1
	Sig. (2-yönlü)							
	N							452

*Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlı (2-yönlü)**Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı (2-yönlü)

Tablo 6: Faktörler Arası Pearson Korelasyon Değerleri

		1	2	3
1-Sıcak Tolerans	Pearson Korelasyon	1	-.118*	.270**
	Sig. (2-yönlü)		.012	.000
	N	452	452	452
2-Soğuk Tolerans	Pearson Korelasyon		1	.222**
	Sig. (2-yönlü)			.000
	N		452	452
3-Tolerans Limitleri	Pearson Korelasyon			1
	Sig. (2-yönlü)			
	N			452

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlı (2-yönlü)

**Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı (2-yönlü)

Ölçeğin üç boyutta ele alınabileceğini doğrulamak amacıyla 7 faktörün birbiri ile korelasyonuna ayrıca bakılmıştır. Öncesinde ifade edildiği gibi her bir boyutun kendi içinde alt boyutlara ayrıldığı EFA ve CFA

ile tespit edilmişti. Burada 7 faktörün birbiri ile korelasyonuna bakılmış ve Tablo 5'te görüldüğü gibi alt boyutlar birbirleri ile en yüksek korelasyon değerine sahip iken sıcak ve soğuk tolerans alt boyutlarının her biri de birbiri ile negatif korelasyon göstermiştir. Teorik olarak, r değeri .10-.29 arasında yer aldığına, değişkenler arasında düşük bir korelasyon olduğundan;.30-.49 aralığında orta düzey bir korelasyonun varlığından ve.50-1.0 aralığında ise yüksek korelasyonun varlığından söz edilir (Pallant, 2007; 132). Tablodan görüleceği üzere soğuk tolerans diğer soğuk tolerans alt boyutu ile $r=.580$, $p< .01$ sonucu ile pozitif yönlü yüksek korelasyon göstermiş; tolerans limiti diğer tolerans limiti alt boyutu ile $r=.489$, $p< .01$ ile yüksek alt sınırında ve pozitif yönlü; sıcak tolerans ise diğer sıcak tolerans alt boyutları ile sırasıyla $r=.490$, $p< .01$ ve $r=.461$, $p< .01$ olmak üzere en yüksek değere oldukça yakın ve pozitif yönlü ilişki göstermiştir. Alt boyutların kendi içindeki ve diğer faktörlerle ilişkisi ölçeğin 3 faktör olarak kullanılmasında bir sakınca olmadığını göstermektedir.

Tablo 7: Cinsiyet-Tolerans T-test Tablosu

Tolerans	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Sıcak tolerans	Kadın	247	5.67	0.809	1418	.157
	Erkek	205	5.56	0.807		
Soğuk tolerans	Kadın	247	3.89	1.385	-6.136	.000**
	Erkek	205	4.16	1.251		
Tolerans limiti	Kadın	247	5.26	1.172	-1.105	.270
	Erkek	205	5.38	1.140		

**p<0.01 *p<0.05

Bazı değişkenlerin toleransla ilişkisinde; üniversite öğrencileri örneklemini açısından ilk olarak cinsiyet ile tolerans değerlerinin ilişkisine bakılmıştır. Cinsiyete göre öğrencilerin tolerans düzeylerinde sadece toleransın düşük olması yani soğuk tolerans ile kadınlar (Ort=3.89, SD= 0.13849) ve erkekler (Ort=4.16, SD=1.25091); $t(450)=-6.136$, $p=0.000$ arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Diğer tolerans düzeyleri ile anlamlı bir ilişki tespit edilemese de kadınların ortalama sıcak tolerans puanlarının erkeklerden yüksek olduğu bulgusu, kadınların daha toleranslı olabileceğine işaret edebilir. Sıcak tolerans ve cinsiyet değişkeni arasında yapılan bağımsız t-test sonuçlarına göre kadınlar (Ort=5.67, SD= 0.809) ve erkekler (Ort=5.56, SD=0.807; $t(450)=1.418$, $p=.157$) arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Benzer şekilde tolerans limitleri cinsiyet ilişkisi için de kadınlar (Ort=5.26, SD= 1.172) ve erkekler (Ort=5.38, SD=1.140; $t(450)=-1.105$, $p=.270$) arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 8: Fakülte-Tolerans Anova Tablosu

Tolerans	Fakülte	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
Sıcak tolerans	Mimarlık	103	5.66	0.731	5957	0.01**
	Hukuk	105	5.43	0.842		
	Edebiyat	106	5.85	0.770		
	Mühendislik	118	5.53	0.837		
Soğuk tolerans	Mimarlık	113	3.63	0.809	0.690	.559
	Hukuk	105	3.65	1.362		
	Edebiyat	106	3.83	1.487		
	Mühendislik	118	3.82	1.472		
Tolerans limiti	Mimarlık	113	5.62	1.128	1162	.374
	Hukuk	105	5.26	1.018		
	Edebiyat	116	5.46	1.160		
	Mühendislik	118	5.19	1.290		

**p<0.01 *p<0.05

Öğrencilerin öğrenim gördükleri fakülte ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek amacı ile yapılan tek yönlü Anova testi sonrası sadece sıcak tolerans düzeyi ile öğrenim görülen fakülte arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Öğrenim görülen fakültenin sıcak tolerans düzeyi üzerinde $p<0.01$ düzeyinde $F(3, 451) = 5957$, $p = 0.001$ anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir.

Edebiyat fakültesi öğrencilerinin tolerans düzeyleri mimarlık, hukuk ve mühendislik fakültesi öğrencilerinden daha yüksektir. Soğuk tolerans $F(3, 451) = 0.690$, $p = .559$ ve tolerans limitleri ile $F(3, 451) = 1162$, $p = .374$ fakülte değişkeni arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır.

Tablo 9: Sınıf-Tolerans Anova Tablosu

Tolerans	Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
Sıcak tolerans	1. Sınıf	121	5.69	0.812	0.512	.674
	2. Sınıf	111	5.56	0.749		
	3. Sınıf	123	5.61	0.860		
	4. Sınıf	97	5.62	0.811		
Soğuk tolerans	1. Sınıf	121	3.91	1.444	1627	.182
	2. Sınıf	111	3.79	1.372		
	3. Sınıf	123	3.54	1.294		
	4. Sınıf	97	3.70	1.393		
Tolerans limiti	1. Sınıf	121	5.34	1.198	643	.587
	2. Sınıf	111	5.42	1.211		
	3. Sınıf	123	5.22	1.133		
	4. Sınıf	97	5.27	1.185		
**p<0.01 *p<0.05						

Tablo 9 üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıf ile tolerans düzeyleri arasında bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacı ile yapılan tek yönlü Anova testinin sonuçlarını göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre öğrenim görülen sınıf ile tolerans düzeyleri sıcak tolerans $F(3, 451) = .512$, $p = .674$; soğuk tolerans $F(3, 451) = 1627$, $p = .182$ ve tolerans limitleri $F(3, 451) = 643$, $p = .587$ arasında anlamlı düzeyde bir farklılık saptanamamıştır.

Tablo 10: Mezun Olunan Lise-Tolerans Anova Tablosu

Tolerans	Lise Türü	N	Ortalama	Std.Sapma	F	p
Sıcak tolerans	Normal Lise	88	5.79	0.680	1.685	0.152
	Fen Lisesi	22	5.55	0.945		
	Anadolu Lisesi	247	5.62	0.804		
	Meslek Lisesi	28	5.45	0.819		
Soğuk tolerans	İmam Hatip Lisesi	67	5.50	0.910	0.882	0.475
	Normal Lise	88	3.84	1.324		
	Fen Lisesi	22	3.47	1.603		
	Anadolu Lisesi	247	3.67	1.431		
	Meslek Lisesi	28	3.67	1.275		
Tolerans limiti	İmam Hatip Lisesi	67	3.96	1.209	0.418	0.796
	Normal Lise	88	5.29	1.255		
	Fen Lisesi	22	5.26	1.069		
	Anadolu Lisesi	247	5.33	1.171		
	Meslek Lisesi	28	5.09	1.113		
Tolerans limiti	İmam Hatip Lisesi	67	5.31	1.032		
	Normal Lise	88	5.29	1.255		
**p<0.01 *p<0.05						

Öğrencilerin mezun oldukları lise türü ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacı ile yapılan Anova analizi sonucunda istatistiki herhangi bir anlamlılık saptanamamıştır. Anlamlı bir fark olmamasına rağmen ortalama puanlar üzerinden baktığımızda sıcak toleransta en yüksek ortalama normal lise öğrencilerinde iken soğuk tolerans ya da toleranssızlık düzeyinin ise en yüksek ortalama olan 3.96 ile İmam hatip lisesi öğrencilerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Dindarlık-Tolerans Anova Tablosu

Tolerans	Dindarlık	N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
Sıcak tolerans	Hiç dindar değil	43	5.82	0.795	2.017	0.091
	Dindar değil	73	5.48	0.824		
	Ne dindar ne dindar değil	181	5.56	0.840		
	Dindar	132	5.72	0.724		
	Çok dindar	21	5.74	0.904		
Soğuk tolerans	Hiç dindar değil	43	3.94	1.544	1.601	0.173
	Dindar değil	73	3.65	1.443		
	Ne dindar ne dindar değil	181	3.59	1.298		
	Dindar	132	3.81	1.342		
	Çok dindar	21	4.25	1.561		
Tolerans limiti	Hiç dindar değil	43	5.71	0.903	1.655	0.159
	Dindar değil	73	5.30	1.203		
	Ne dindar ne dindar değil	181	5.22	1.197		
	Dindar	132	5.30	1.134		
	Çok dindar	21	5.45	1.217		
**p<0.01 *p<0.05						

Dindarlık düzeyi ve tolerans puanları analizi sonrasında sadece sıcak tolerans ve dindarlık arasında $p < 0.10$ düzeyinde $F(4, 449) = 2.017$, $p = 0.009$ anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Tablodan hiç dindar olmayanların 5.82 ortalama ile en yüksek tolerans ortalamasına sahip oldukları görülürken anlamlı bir ilişki bulunamamasına rağmen soğuk tolerans yani toleranssızlık düzeyi en çok 4.25 ortalama ile çok dindar olanlarda bulgulanmıştır.

5. Sonuç ve öneriler

Tolerans bireyler arası ilişkileri belirleyen belirli etkileşim kalıplarında ortaya çıkan, bu bağlamda toplumda diğerleri ile kurulan ilişkilerin niteliği ve sınırları konusunda önemli veriler sağlayan anahtar kavramlardan birisidir. Kavramın atıfta bulunduğu dinsel, etnik, politik ve kültürel birtakım boyutlar, tolerans olgusuna bakışın sosyolojik ekseninin belirginleştirir. Bu çalışma ise Bireyler Arası Tolerans Ölçeğini Türkçeye uyarlanması ile öncelikle ne kadar geçerli ve güvenilir olduğunu belirlemek, böylelikle de konu ile ilgili sosyolojik tespitlerde bulunabilecek birtakım değişkenlerle ilişkisini görebilmektir. Bu temel amaçtan hareketle, üniversite gençliği örneklemini üzerinden gerçekleştirilen Açıklayıcı Faktör Analizi (EFA) sonrasında, ölçeğin 27 soru ve 7 boyutta en güvenilir dağılımı gösterdiği tespit edilmiştir. EFA sonrasında yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi (CFA) sonuçları da 7 faktörlü yapıyı doğrulamıştır. Ölçeğin orijinali sıcak tolerans, soğuk tolerans ve tolerans limitleri olarak 3 faktörlü bir yapıdadır. Bu çalışmada oluşan 7 faktörlü yapı 3 faktöre zorlandığında orijinal ölçek ile benzer sonuçların elde edildiği görülmüştür. Bu nedenle amaç tolerans, toleranssızlık ve tolerans limitleri olarak düşünüldüğünde ölçek 3 faktörlü olarak da kullanılabilir görünmektedir. Ölçeğin Cronbach's Alpha güvenilirliği, 854 olarak tespit edilmiştir. Ölçekten alınan en düşük ve en yüksek puanlar toplam ölçek değeri için 27-189 arasında değişirken; sıcak tolerans en düşük 11 en yüksek 77, soğuk tolerans en düşük 9 en yüksek 63 ve tolerans limitleri de en düşük 7 en yüksek 49'dur. Toleransın alt boyutlarının kendi içinde detaylı incelenmesini gerektiren çalışmalar ölçeği 7 boyut olarak kullanabileceği gibi tolerans düzeyini var, yok ve limit olarak ölçmenin yeterli olacağı çalışmalarda 3 boyutlu hali tercih edilebilir.

Bireyler arası toleransı ölçerken 3 faktörün kullanıldığı bu çalışma sonucunda faktörler arasında yüksek korelasyon bulunurken sıcak ve soğuk tolerans arasında negatif anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Üniversite öğrencileri için toleransın etkili olduğu düşünülen bazı değişkenlere bakıldığında ise; cinsiyet, fakülte ve dindarlık değişkenleri ile istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunurken sınıf ve mezun olunan lise türü açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Burada, sözel ve eşit ağırlık puan türünde öğrenci alan edebiyat fakültesi öğrencilerinde sıcak tolerans düzeyi daha yüksek derecede bulgulanırken, çalışmanın gerçekleştirildiği tüm fakültelerdeki kadın katılımcıların erkeklere göre daha toleranslı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmadan elde edilen verilerde, dindarların daha az toleranslı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın teorik çerçevesinde farklı çalışmalardan elde edilen sonuçlar bağlamında değinilen

eğitim ve tolerans arasındaki pozitif yönlü ilişki, bu çalışmanın alan araştırması verilerinde eğitim düzeyi açısından anlamlı bir sonuç vermemiş, eğitim görülen sınıf ve tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır. Bu çalışmada örneklemin eğitim seviyesinin üniversite kategorisi içinde olması, bu sonucun önemli bir sebebi olabileceği düşünülürken, ilkokul, lise ve üniversite mezuniyeti kategorilerinde daha farklı sonuçlara ulaşabilmek mümkün görünmektedir. Şüphesiz daha büyük veya daha farklı seçilmiş örneklem ile ve başka değişkenlerle ölçeğin yeniden test edilmesi, farklı derinlemesine analizlerde sosyolojik açıdan yorumla elverişli önemli bulgulara ulaşılmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abbarno, A., J. (2013). *"The behavioral consequences of political tolerance"*, Unpublished Ph.D. dissertation, The Dietrich School of Arts and Sciences, Philosophy in Political Science, University of Pittsburgh.
- Akın, A., Akça M. Ş. & Gülşen, M. (2016). *"Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması"*, K. Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi, 23 (2): 619-630.
- Allport, Gordon, Willard. *Nature of Prejudice*, Boston, Beacon Press, 1954.
- Aslan, Ö. (2001). *"Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açardan Analitik Bir Yaklaşım"*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5 (2): 357-380.
- Bakioğlu, F., & Şahin, R. (2014) *"Kültürlerarası Tolerans ile Ahlaki Olgunluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi"*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7 (29): 108-116.
- Batuhan, Hüseyin. *Batıda Tolerans Fikrinin Gelişmesi*, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1959.
- Batuhan, Hüseyin. (1960). *"Demokrasi ve Tolerans"*, Felsefe Arkivi, sayı: 12, s. 86-97.
- Batuhan, Hüseyin. *Semiyotik, Fanatizm ve Tolerans*. Derleyen ve Notlarla Yayıma Hazırlayan: Turhan Yörükkan, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007.
- Bobo L., & Licari F. C. (1989). *"Education and Political Tolerance: Testing the Effects of Cognitive Sophistication and Target Group Affect"*, Public Opinion Quarterly, 53 (3): 285-308.
- Cole W., J., Cullum, J. & Schwab, N. (2008). *"The Cognitive and Affective Dimensions of Moral Conviction: Implications for Attitudinal and Behavioral Measures of Interpersonal Tolerance"*, Personality and Social Psychology Bulletin, 34 (11): 1461-1476.
- Comrey, L.A. & Lee, H. B. *A First Course in Factor Analysis* (2nd ed.). Hillside, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1992.
- Crandall, J. E. (1969). *"Self-Perception and Interpersonal Attraction As Related To Tolerance-Intolerance Of Ambiguity"*. Journal of Personality, 37 (1): 127-140.
- Ersanlı, E. (2013). *"The Validity and Reliability Study of Tolerance Scale"*, Journal Basic Application Sciences, 4(1): 85-89.
- Everitt, B. S. (1975), *"Multivariate Analysis: The Need or Data And Other Problems"*, British Journal of Psychiatry, no: 126, p. 237-240.
- Gibson, J., L. (2008). *"Intolerance and Political Repression in the United States: A Half Century after McCarthyism"* American Journal of Political Science, 52 (1): 96-108.
- Gibson, J., L. (2013). *"Measuring Political Tolerance and General Support for Pro-Civil Liberties Policies Notes, Evidence, and Cautions"*, Public Opinion Quarterly, 77 (Special Issue): 45-68.
- Gül, Y.& Alimbekov, A. (2018). *"Öğretmen Adayları Hoşgörü Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması"*, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7 (4): 49-62.
- Hiskey, Jonathan, Moseley, Mason & Rodriguez, Mariana. *Democracy Progress Report* https://www.researchgate.net/publication/305409441_The_Interpersonal_Tolerance_Scale_IPTS_Scale_Development_and_Validation [Erişim tarihi: 02. 26. 2018].
- Jackman M. (1978). *"General and Applied Tolerance: Does Education Increase Commitment To Racial Integration?"* American Journal of Political Science, 22 (2): 302-324.
- Kline, R. B. *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: The Guilford Press, 2005.
- Marcuse, Herbert (1965). *"Repressive Tolerance"* in *A Critique of Pure Tolerance* (95-137). (Eds.) R.P. Wolff, B. Moore & H. Marcuse, London: Jonathan Cape.

- Martin, B. (1954). "Intolerance of Ambiguity in Interpersonal And Perceptual Behavior", Journal of Personality, no: 22, p. 494-503.
- Mueller, J. (1988) "Trends in Political Tolerance", The Public Opinion Quarterly, 52 (1): 1-25
- Muldoon, Ryan. Social Contract Theory for a Diverse World Beyond Tolerance, New York: Routledge, 2016.
- Murphy, Andrew. Toleration, Sociology, Encyclopedia Britannica, (<https://www.britannica.com/topic/toleration>) [Erişim tarihi: 20. 12.2018]
- Mutluer, C. (2015). "Tarih Derslerinin Toleras Eğitimideki Yeri: Tarih Öğretmenlerinin Görüşleri", Electronic Turkish Studies, 10 (11): 1183-1204.
- Ölmez Atalay, Y. (2008). "Felsefi açıdan tolerans ve hoşgörü". Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.
- Özdamar, Kâzım. Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi, Eskişehir, Kaan Kitabevi, 2004.
- Pallant, Julie. SPSS Survival Manual: A Step by Step Guide to Data Analysis Using SPSS for Windows, 3rd ed., New York, McGraw Hill/Open University Press, 2007.
- Petersen M., Slothuus R., Stubager R. & Togeby, L. (2010). "Freedom for All? The Strength and Limits of Political Tolerance" B.J.Pol.no: 41, p. 581-597.
- Political Tolerance in the Americas 2006-2012, Latin American Public Opinion Project Insights Series, 2013.
- Potgieter, F.J., Van der Walt, J.L. & Wolhuter, C.,(2014). "Towards Understanding (Religious) (in)Tolerance in Education", HTS Theologiese Studies/Theological Studies 70 (3): 1-8.
- Schermelleh-Engel, K., & Moosbrugger, H. (2003). "Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures". Methods of Psychological Research Online, 8 (2): 23-74.
- Sotelo, M., J. (1999). "Gender Differences in Political Tolerance Among Adolescents", Journal of Gender Studies, 8 (2): 211-217.
- Sullivan, J. L., Marcus, G. E., Feldman, Stanley; Piereson, James E. (1981). "The Sources of Political Tolerance: A Multivariate Analysis", The American Political Science Review, 75 (1): 92-106.
- Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. Using Multivariate Statistics, 5th ed., Boston, Pearson Education, 2007.
- Teven, J. J., McCroskey James C. & Richmond, Virginia P. (1998). "Measurement of Tolerance for Disagreement", Communication Research Reports, 15 (2): 209-217.
- Thomae, M., Birtel, M.D. & Wittemann, J. (2016). The Interpersonal Tolerance Scale (ipts): Scale Development and Validation. 2016 Annual Meeting of the International Society of Political Psychology, Warsaw, Poland.
- (<https://manuelathomae.files.wordpress.com/2016/07/the-interpersonal-tolerance-scale-ipts.pdf>) [Erişim tarihi: 12. 10.2018]
- Tyson, Margret (2013). True Tolerance: A Reexamination of Political Tolerance Survey Methods. Columbia University. <https://pdfs.semanticscholar.org/4acc/094130ddf5d58b8224c39c0d773f1abf42c5.pdf> [Erişim tarihi: 13.04.2018]
- Van Doorn, Marjoka (2014). "The Nature of Tolerance and the Social Circumstances in Which it Emerges", Current Sociology Review, 62 (6): 905-927.
- Vogt, Paul (1983). "Social Tolerance and Education", The Review of Education, 9 (1):41-52.
- Vogt, Paul (1986). Education and Tolerance in Comperative Perspective, 12 (1): 9-18.
- Vogt, Paul (1997). Tolerance And Education, Sage Pblications.
- Witenberg, R. (2000). "Do Unto Others: Toward Understanding Racial Tolerance and Acceptance", Journal of College and Character Volume 1, Issue 5, 1-8.
- Wittemann, J. (2005). Die Zwischenmenschliche-Toleranz-Skala(Zmt-Skala): Skalenentwicklung und Validierung. Unpublished DiplomThesis, Friedrich-Schiller-Universität Jena, Germany.

Ek.1 Ölçek Maddeleri(Türkçeye uyarlanmış hali)

1. İnsanların görüş ve inançlarındaki farklılıkları birbirlerinden yeni bir şeyler öğrenmek için fırsat olarak görüyorum.

2. Birilerinin yanlış davrandığını fark edersem, bu davranışın nedenini anlamaya çalışırım.
3. Biri kimsenin değerleri ve davranışları kendi değerlerimle ters düşerse, onu yargılamadan önce anlamaya çaba gösteririm
4. Çok az ortak noktamız olsa bile diğer insanları oldukları gibi kabul ederim.
5. İnançları benim inançlarımla çelişse bile başka birine saygı gösterebilirim
6. Başkalarının kendileri gibi davranmalarına onları değiştirmeye çalışmaksızın izin veririm.
7. Yeni ve alışılmadık şeyleri hoşlanmasam da kabul edebilirim.
8. Eğer bir görüşme yeni/özgün bakış açıları kazandırır, fikrimi yeniden gözden geçirebilir ve düzenleyebilirim.
9. Onların bakış açılarını anlamak için kendimi tamamen başka birinin yerine koymaya çalışırım.
10. Çoğu şey için birden çok doğru bakış açısı olduğuna inanıyorum.
11. Eğer başka bir kişinin tutumlarından ve davranışlarından rahatsız olursam, görüşmeyi reddetmek yerine bunu onlarla tartışabilirim.
12. İnanç ve davranışlarına bakmaksızın her zaman başkalarına saygı göstermeye çalışırım.
13. Başka kültürlerin benim hoşgörüyü gösteremeyeceğim değerlere göre davranabileceklerini kabul ederim.
14. Eğer diğer insanların düşüncelerini, değerlerini ve inançlarını anlamıyorsam onları görmezden gelirim.
15. Benim değerlerimin çoğu insanın değerlerinden daha doğru olduğunu düşünüyorum.
16. Diğer insanları çoğunlukla ilk izlenimlerime göre değerlendiririm.
17. Bir şeyler değer yargılarımla çeliştiğinde, bu durumu başkasının işi olarak görmem çok zordur, karışmadan durmam.
18. Başka insanları, durumları hakkında hiçbir bilgim olmasa dahi yargılamaya eğilimliyim.
19. Benim değerlerimden farklı değerlere sahip kişilerden uzak durmaya çalışırım.
20. Benden çok daha farklı olan insanları zor kabullenirim.
21. Fikirlerimin uyuşmadığı insanları takdir etmekte zorlanırım.
22. Onaylamadığım davranışlar gösteren insanları değiştirmeye çalışırım.
23. Benim için önemli olan kuralları ihlal eden yaşam tarzına sahip insanları hoş karşılamam.
24. Utanç verici olduğunu düşündüğüm davranışlara tolerans göstermekte zorlanırım.
25. Birileri üstüme geldiğinde veya beni sınırlendirdiğinde onlara bunun bedelini ödetmek için fırsat kollarım.
26. Birileri hoşgörüsüz yorumlar yaptığında bu durumu onlara belirtirim.
27. Zayıf insanlara karşı agresif davranışlar sergileyenlere şiddetle karşı çıkarım.
28. Bir kişinin kimliği ile ilgili olumsuz genellemelere şiddetle karşı çıkarım. (ör: Cinsel yönelim, cinsiyet, ırk, din vb).
29. Yanlış veya yanlış bilgiden (önyargıdan) kaynaklanan hoşgörüsüzlüğe şiddetle karşı çıkarım.
30. Ne zaman hoşgörüsüz bir davranış görsem asla tolerans göstermem, şiddetle karşı çıkarım.
31. Güçlü argümanlarım varsa toleranssızlığa karşı çıkarım
32. Birisi, bir başkasının yaşam boyu elde ettiği tüm kazanımları mahvettiğinde hoşgörümü hemen kaybederim.
33. Toleranssızlığa şiddetle karşı çıkmak benim için önem taşır.
34. Kötülüğün başladığı yerde benim toleransım biter.